

Tarbi ja sure!

Liina Siib

Madame B Vaalas

Mieke Bali ja Michelle Williams Gamakeri näitus „Emotsioonid ja kapitalism” Vaala galeriis 10. - 30. I.

Jaanuarikuu jooksul oli eesti kunstipublikul hea võimalus Vaala galeriis vaadata ja „lugeda” Mieke Bali ja Michelle Williams Gamakeri loomingulist uurimust emotsionaalsest kapitalismist. Hollandis elav Mieke Bal ei vaja pikka tutvustust: ta on mitmekülgne teoreetik, kultuurianalüütik, õppejõud, filmitegija ja videokunstnik. Balile on filmitegemine kollektiivne ja dialoogiline kultuurianalüüs, seda ei saa teha teiste vahenditega. Viljaka kirjutaja üks viimaseid raamatuid on Eija-Liisa Ahtila filmikunstist. Michelle Williams Gamaker on Goldsmithi doktorikraadiga briti video- ja performance'i-kunstnik, kes on töötanud pikka aega koos Mieke Baliga. Näitus „Emotsioonid ja kapitalism” valmis koostöös Tallinna ülikooliga talvekooli programmi raames.

Videoinstallatsiooni vormis näituse lugemise all mõistan tähistustasandeid, mida pakuvad ekspositsioon, näituse tekstid, filmi süžee allikas Gustave Flaubert'i romaan „Madame Bovary” (1856) ning autorite ja osaliste selgitused näituse avamisel. Talvekoolis peetud loengus analüüsis Mieke Bal „Madame B” projekti kuuluva 19ekraanilise videoinstallatsiooni ja täispika mängufilmi lavastamise taktikaid ning XIX sajandil kirjutatud esimese modernse romaani visuaalset tõlkimist meie kaasaja keelde. Kinos Sõprus esilinastus „Madame B” kinoversioon.

„Madame B” on nüüdiskultuuri tekst viidetega minevikku, mineviku kohtumine olevikuga. Bal ja Williams Gamaker pole teinud järjekordset distantseeritud kostüümidraamat „Madame Bovary” ainetel, vaid on toonud loo XXI sajandisse, meie koduuksele. Nad on rakendanud Flaubert'i modernsuse, et panna vaataja näituselt lahkudes ütlema: „Mina olen Madame B”. Projekt kõrvutab iha ja tarbimise narratiivi ja mehhanismid. Autorid on kasutanud filmi visuaalses keeles anakronistlikke detaile ühenduste ja seoste loojatena. Flaubert'i tekstile lojaalseks jäädes kõnetatakse seda visuaalselt muuhulgas Maya Dereni, William Kentridge'i, Sol LeWitti teostega. Kostüümides esinevad viited 1950ndate moele: torukübar, latiinomood ja värvid põhjamaises interjööris. Vaatajal, kes pole romaani lugenud, aitavad tähendust luua viited nüüdisaegsesse popkultuuri, TV seebiooperitele. Videoinstallatsioonis on kasutatud mitmesuguseid loo jutustamise režiime: hajutatud narratiivi, fragmenteerimist ja raamistamist, segatud häält, pakub lateraalset montaaži ja multitegumlikkust. Väljapanek jagunes sisuliselt kaheks osaks, kus käsitleti emotsioonide ja kapitalismi lõimumise viise: „Emotsionaalne kapitalismis” kapitalismi peibutusi ja ahvatlusi, „Kodus naises” uuritakse igavust koduse naise vaatepunktist.

Näitusel jutustatud lugu ei olnud lineaarne. Luupivates lühifilmides on keskendunud paralleelselt hargnevatele stseenidele, mille kangelaseks on proua Emma, kes on surmani tüdinenud oma abikaasast härra Charles Bovaryst. Ebakindel naine, igav abielumees, kirjanduses üles puhutud romantiline armastus ja ongi käes hetk, kus asjaolud käivitavad naise enesehävitaliku tegevuse, kus Emma iha pöördub armastuse otsinguil armukeste ja ohjeldamatu tarbimise poole. Siin tuleb talle appi kaupmees Lheureux (heureux - prantsuse keeles „õnnelik”), kes inimhingede insenerina teab ostleja nõrku kohti ja seda, kuidas panna klienti tahtma enam ja enam. vastavad manipulatsioonimehhanismid sarnanevad seksuaalse võrgutamise. Emma ostab asju, et täiustada ennast kui pakendit, mis lõpuks ikka ära visatakse. Kriitilise empaatiaga tehtud videoinstallatsioonis ja filmis on visualiseeritud probleem ja hoiatus, et mõtlematu tarbimine viib hukatuseni. Videoinstallatsioonis on antud aeg ja võimalus süveneda meie kaasaja konsumerismi fenomeni, korrates ja kõrvutades tegevust ja tundeid, mis näivad üksteist põhjustavat.Â

„Madame B” puhul on tegemist väikese eelarvega produktsiooniga, kus vabatahtlikul töö on olnud suur roll. Vaalas olid tehniliselt nõudliku videoinstallatsiooni filmikaadrid jaotatud 13 monitori ja videoprojektsiooni vahel, kasutati galerii seinapindu. Ilmselt tehti antud võimaluste juures maksimaalne. Ruumi astudes ei tekkinud kohe tervikliku näituse tunnet, vaataja meeli haarava ruumi loomine on raske

ülesanne. Seega jättis väljapanek pisut reproduktsiooni mulje, mida toetasid teised tekstid. Küll hakkas tööle näituse heli, mis tegelikult installatsiooni tervikuna käivitas.

Emotsionaalse kapitalismi uurimus

Emotsionaalse kapitalismi kontseptsiooni autor Eva Illouz on uurinud, kuidas emotsionaalsed ja majanduslikud suhted teineteist määratlevad ja kujundavad. Tarbimine ja romantiline armastus XIX sajandil paradoksaalselt küll laostavad perekonna, kuid pakuvad keskklassi naisele ajutise võimaluse saada välja koduseinte vahelt. Omaaegne majandus kasutab ja kujundab emotsioone teadlikult. Roland Barthes'i väitel vormib turuloogika meie vajadusi, subjektist saab omaenda iha vang. Selline sotsiaalne reaalsus visualiseeriti ka näitusel „Emotsioonid ja kapitalism”, mis tõi ilusas vormis välja tarbimisele tõukava illusiooni ja fetišismi.

Tardunud emotsionaalse oleku arvelt joonistus ilmekalt välja moodne igavus ja kompulsiivne tarbimine. Suhted armukestega jäid markeerituks, suurim emotsioon on Emma tühjus ja karje söögilauas, kui ta maa-artist abikaasa igaõhtust monoloogi pidas, à la „elu on üks pikk haigus”. Kahjuks ei suutnud doktor oma pimedas armastuses diagnoosida teispoole lauda istuvat jumaldusobjekti. Tõde saabus ülejõukäivate krediidiarvete leidmisel, mis ka Charles'i röökima pani. Üleolekumõnu proua B näol gurmeepoes ostude eest tasumisel tuli tuttav ette.

Kui tahame teada asjade tõelist väärtust, tuleb hinnalipiku summast lahutada emotsioonid. Seda tehakse tavaliselt alles siis, kui majapidamine läheb haamri alla ja vara kirjutatakse üles. Madame B hüüatus „Te ei või tulla minu koju ja panna hinnalipikuid asjadele” kõlab kurtidele kõrvadele. Tema romantilise armastuse sentimentaalsus on järsku saanud konkreetse hinna. Punased moonid lapse kleidimustris kiikhobuse hindamise stseenis astusid dialoogi närbumate roosidega armukese kirjastseenis.

Varahaldurite „Hüvasti” vastas Rodolphe'i kirjas väljendatule.Â

Madame Bovary

Filmitud anakronismina suvisel Ahvenamaal ja talvises Pariisis panustab kaadrite kinematograafia ilusale misanüstsele ja liikumise koreograafia. Poodlemise balleti võttepaigad on kõnekad ja loovad stseenile täpse raamistuse. Disainriiete boutique Pariisis oma kunstigaleriiliku väljapanekuga on ehtne ja omanik mängib filmis iseennast. Emma ja omanik liiguvad nagu graatsilised kaslased kleitide ja kostüümide vahel. Erihõlv oli pandud söömisstseenidele.

Eesti vaataja võis tõmmata paralleeli meie obsessiivsele kokaraamatute avaldamisele, toiduretseptide ja -blogide tulvale.

Emma Bovaryd mängiv soome näitleja Marja Skaffari on hea leid: põhjamine vaga vesi, sügav põhi ja seda fataalsem oma ostukires. Nauditav keelekümblus ja ekraanisene kommunikatsioonitõrge tekkis Emma soomekeelsest dialoogist prantsuskeelse meespartneriga (prantsuse näitleja Thomas Germaine). Hr Bovary näitleja mängis ka mõlemat Emma armukest, seega ei tulnud mängu midagi uut, igav argipäev luuras peagi ukse taga. Emma üksindust ja sotsiaalses võrgustikus mitteosalemist rõhutasid omal moel aeg-ajalt kaadritesse ilmuvad kunstireprod nagu Artemisia Gentileschi „Juudit”, Caravaggio „Medusa pea”, Emily Dickinsoni fotoportree. Samuti viitasid need tema võimete väljaarendamatusse. Bal on ise paljudest neist visuaalselt viidatud teostest kirjutanud.

Kodune naine

Kuuleme oma sisemuses häält: Emma võiks ju moosi keeta või tegelda oma lapsega. Soovitud poja asemel on sündinud tütar, kes jääb välja ema visioonist ja ainult kinnitab naise ahistatud positsiooni. Kõrvalepõikena on filmiversioonis stseen, kus Emma joonistab pietá stseeni, samas laual lebab Bernini „Püha Theresa ekstaasi” reproduktsioon, katoliiklik õnne ja iha lubadus. XXI sajandi proua B on lugenud feministlikke tekste, ta kasutab Flaubert'i repliike, et kirjeldada oma situatsiooni koduseinte vahel. On ihaldusväärne kodu, põllulillede kimp vaasis, mida kohendada. „Kodune naine” on hommage Louise Bourgeois' „Naisemaja” („Femme Maison'i”) töödele. Vaadates neid skulptuure ja joonistusi, saab selgeks, kui sarnased on emotsionaalselt majadesse kängitsetud naised. Väljapääsuks valitud armukese roll ainult süvendab naise ebakindlust ja haavatavust. Lars F. H. Svendseni sõnul „igavus väljendab seda, et antud situatsioon või olemasolu tervikuna ei rahulda üldse”.² Igavusega kaasneb tähenduse kaotus. Uuringud näitavad, et igavus võib inimese üle piiri viia ja sellega võib kaasneda depressioon: Emma negatiivseid mõtteid väljendab tema vaikiv kodune kehakeel, TV-stseen pidurdamatu söömisega, sihitu ümberpaiknemine toas. Igavus põhjustab muu hulgas iha elamuste järele. Emmal on võimeid, kuid ta ei

tea, mida nendega peale hakata. Ta ei ole leidnud oma tähendust naisena, ta ole saanud iseendaks, vaid projitseerib ennast kirjanduslike kangelannade maailma. Kuigi abikaasa armastab teda, ei suuda see tõsiasi teda käivitada, Charles'il ei ole osa Emma iha misanstseenis.

Emma flirdib peegliga ja ilmselt lävib fetišistliku skopofiilia väljal. Charles upub Emma tumedatesse silmadesse, säilitades vuajeristliku distantssi. On selge, et üks vaatab liiga kaugele, mööda ja teine liiga lähedale, peeglist ja mitte selle taha. Balile ja Williams Gamakerile toimivad pilk ja vaade narratiivi mootorina. Peeglite käsutuses on terve ekraan, kus vaatamisele antakse kehaline loomus. Esile tõusevad Emma rännakud ja passaažid pruudi, armukese ja tüdinud abielunaisena. Peeglid ja neid täiendavad ekraanid, displeid, monitorid, ekraanid ekraanides toetavad pideva peeglifaasi ideed, uute identiteetide lubadust, rahuldamatut iha.

Näituse punktumiks kujunes hõõglambi metallist soklikeermete kriipiv heli keraamilises lambipesas.

Madame B silmitseb elektrikirni oma unistuste majas ja sööb pošeeritud pirni ühel tüütutest õhtusöömaagadest. Ühel hetkel läheb ka iha armastuse järele nii tüütavaks, et seda asendab surmatung. Emma korporeaalses praktikas on sarnasust nii Dereni kui Francesca Woodmani teostega.

Tema kehas, mis kompab majatüki piirjooni, on tunda surmaihalust, suitsidaalset kavatsust. Nii nagu ei saa rahuldada iha armastuses, ei saa seda rahuldada ka tarbimises. Mis on loo moraal? Kas peaksime õppima igavusega toime tulema mitte seda tappes, vaid kodustades?

Mõeldes „Madame B” tähtsusele Eesti kontekstis, avastasin oma üllatuseks, et seniajani on gümnaasiumi kohustusliku kirjandusena XIX sajandist Balzaci „Isa Goriot” (1835). Võib-olla oleks nüüd käes aeg lülitada sinna nimekirja ka Flaubert'i „Madame Bovary”? Ehk oleks selles teatavat emantsipatsiooni?

1 Vt ka Mieke Bali ja Madame B kodulehti.

2 Lars F. H. Svendsen, Igavuse filosoofia. Bibliotheca Controversarium. TLÜ kirjastus, Tallinn 2012.